

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

XITSONGA: RIRIMI RA LE KAYA (HL)

PAPILA RA VUNHARHU (P3)

2017

MEMORANDAMU

TIMARAKA: 100

Memorandamu leyi yi na tipheji ta 12.

MAAVELO YA TIMARAKA**XIYENGE XA A: SWITSHURIWA SWA XITSALWANA: TIMARAKA TA 50**

VUNDZENI NA MAKUNGUHATELO	VM =	30
RIRIMI, XITAYILI NA VUHLERI	RXV =	15
XIVUMBEKO	X =	<u>05</u>
NTSENGO		<u>50</u>

**XIYENGE XA B: SWITSHURIWA SWA XITSALWAMBIKO :
TIMARAKA TA****2 x 25 = 50**

VUNDZENI, MAKUNGUHATELO NA XIVUMBEKO	VMX =	15
RIRIMI, XITAYILI NA VUHLERI	RXV =	<u>10</u>
NTSENGO		<u>25</u>

MIMFUNGHO YA MAKOREKETELO

MFUNGHO	NHLAMUSELO
–	Ehansi ka xihoxo xin'wana na xin'wana.
	Etlhelo ra xinene eka swivulwa leswi nga twisisekiki.
=	Etlhelo ra ximatsi loko mukamberiwa a nga avangi xitshuriwa xa yena hi tindzimana.
m	Etlhelo ra ximatsi loko ku ra na mbuyelelo wa timhaka kumbe marito.
/	Loko a hlanganisile marito.
☐	Loko a hambanisile marito.
←	A a fanele a sungule ekusunguleni ka ntila eximatsini.
→	A nga fikangi emakumu ka xinene.
↑	A a fanele a sungurile ehenhla eka mintila leyi a nga yi tlula.
↓	A nga fikangi emakumu ka pheji.

XIYENGE XA A: SWITSHURIWA SWA XITSALWANA**XIVUTISO XA 1****1.1 Ndzi tiso le endzhaku ka nkarhi.**

Mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Siku, ndhawu na nkarhi.
- Lava a a ri na vona.
- Leswi humeleleke.
- Leswi humeleriseke xiswona.
- Makumu ya swona.
- Xivangelo xa ku tisola.
- Dyondzo leyi a yi kumeke.

[50]**1.2 Mavandla ya tipolitiki eAfrika-Dzonga ya engeteleka eka tinguva hinkwato ta nhlawulo.**

Mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Ku va vanhu va nga enerisiwi hi vukorhokeri bya mavandla man'wana.
- Ku rhandza ngopfu mali.
- Vukungundzwana lebyi endliwaka etikweni.
- Ku lava ku herisa xin'wanamanana lexi nga kona.
- Ku va van'wana va tivona va antswa hi hanyelo ku tlula lava nga eka mavandla man'wana.
- Ku va switshembiso leswi tshembisiweke vaaki swi nga fikeleriwi.

[50]**1.3 Lexi hi xona xivono xa mina.**

Mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Muxaka wa xivono.
- Ndlela leyi a nga xi fikelela hi yona.
- Loyi a n'wi hlohloleleke.
- Leswi endleke leswaku a va na ku navela.
- Leswi a titwisaka xiswona.
- Mintlhontho leyi a hlanganeke na yona.
- Lava n'wi pfuneteke ku xi fikelela.
- Mbuyelo wa ku va a xi fikelerile.
- Vumundzuku bya yena.

[50]

1.4 Vunene na vubihi bya nkunguhato wa ndyangu.

Mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

Vunene

- Ku hunguta nhlayo ya le henhla ya vanhu etikweni.
- Ku kota ku hlayisa ndyangu lowu ringaneleke.
- Vana va xikolo va kota ku yisa tidyondzo emahlweni handle ko kavanyeteka.
- Ku hunguteka ko tekiwa ka tilivhi ta vatswedyana.
- Ku hunguteka ko kumeka ka vana vo ka va nga kunguhateriwangi.
- Ku sivela ku susiwa ka ndzhwalo lowu nga lavekiki.

Vubihi

- Swi kanetana na leswi nga eBibeleni swa leswaku vanhu va fanele va tswalana va andza.
- Ku onhaka ka xivumbeko xa vaxisati van'wana.
- Swi kucetela leswaku vantshwa va tinghenisa eka timhaka ta masangu.
- Ku andza ka mavabyi ya masangu.
- Swi nga endla leswaku van'wana vaxisati va nga ha tswali.
- Swi endla leswaku vaxisati va va na vuxaka na vavanuna vo tala.

[50]**1.5 Ku titsarisela ku tsala xikambelo u ri ekaya swi kahle. Pfumela kumbe u kaneta mhaka leyi.****Ku pfumela**

Mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Munhu u kota ku dyondza a ri karhi a tirha.
- Ku kota ku titsarisela tidyondzo hikatsongotsongo.
- Ku va na nkarhi wo tala wo hlaya.
- Ku hlaya handle ko kavanyetiwa.
- Munhu u kota ku endla ndzavisiso hi yexe.
- Ku va na vutihlamuleri eka ku humelela na ku tsandzeka ka yena.

Ku kaneta

Mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Loko a tirha a nga kavanyeteka eka tidyondzo ta yena.
- A nga kumi mpfuneto wo enela wo huma eka vadyondzisi.
- A nga kumi swipfunetadyondzo leswi faneleke.
- Ku titsarisela va tlhela va nga ha tsali xikambelo.
- A va vi na switoloveto swa tidyondzo leswi faneleke exikarhi ka lembe.
- Ku kavanyeteka hikwalaho ko tala ka mintlhontlho ya swa vutomi.

[50]

1.6 Mukamberiwa u ta va a xiyaxiyile swifaniso leswi a nyikiweke swona kutani a tsala xitsalwana hi xin'we xa swona, a aneka mhaka leyi xi n'wi tiselaka yona emiehleketweni. U ta nyika xitsalwana xa yena nhlokomhaka leyi faneleke.

1.6.1 Xikombiso xa nhlokomhaka: **Nkhuvo wa mucato lowu ndzi nga tshama ndzi rhambiwa eka wona.**

Mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Nhlamuselo ya nhlokomhaka.
- Ndhawu, siku na nkarhi wa nkhuvo.
- Varhambiwa.
- Vatekani.
- Mimovha.
- Mufundhisi wa siku.
- Swingwavila.
- Ku tlangela.
- Swakudya.

[50]

1.6.2 Xikombiso xa nhlokomhaka: **Timayini eAfrika-Dzonga.**

Mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Mavito ya timayini.
- Tindhawu laha ti kumekaka eka tona.
- Swicelwa leswi kumekaka.
- Vতিরhi na vathori.
- Maambalelo, vuhlayiseki na makhombo.
- Minhlangano ya vতিরhi na switereka.
- Miholo na ikhonomi ya tiko.
- Timayini leti pfariweke na tipenceni ta vতিরhi.
- Vতিরhi va swicelwa lava nga riki enawini.
- Xiave xa mfumo.
- Mavabyi lawa ya kumekaka.

[50]

1.6.3 Xikombiso xa nhlokomhaka: **Eskom, ndlela yo olovisa vutomi.**

Mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Nhlamuselo ya nhlokomhaka.
- Switichi leswi phamelaka vaaki gezi.
- Switirhisiwa swo hambanahambana swa gezi.
- Ku wisisa vanhu ku ya rhotela tihunyi.
- Khombo leri nga vaka kona loko gezi ri nga tirhisiwi hi mfanelo.
- Vanhu lava nghanisaka gezi emakaya swi nga ri enawini.
- Khombo leri nga vaka kona hikwalaho ka tintambu ta gezi leti nga sirheleriwangiki kahle.
- Tidyondzo ta matirhiselo lamanene ya gezi leti faneleke ku nyikiwa vaaki.

[50]

NTSENGO WA XIYENGE XA A:

50

XIYA:

- Tirhisa rhubiriki minkarhi hinkwayo loko u koreketa xitsalwana xa vutumbuluxi (Papila ra vu3, XIYENGE XA A).
- Timaraka to sukela eka 0 ku fikela eka 50 ti avanyisiwile hi tinhlamuselo ta vuswikoti ta 5.
- Eka swilaveko swa Vundzeni, Ririmi na Xitayili, nhlamuselo yin'wana na yin'wana ya vuswikoti eka leta ntlhanu yi avanyisiwile hi swiyimo swimbirhi: xa le henhla na xa le hansi xikan'we na maavelo ya timaraka lawa ya tirhisiwaka.
- Xivumbeko a xi khumbeki hi xiyimo xa le henhla na xa le hansi.

RHUBIRIKI YA MAAVELO YA TIMARAKA EKA MAKOREKETELO YA XITSALWANA EKA RIRIMI RA LE KAYA [TIMARAKA TA 50]

Swilaveko		Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
VUNDZENI & MAKUNGUHATELO (Mahlamulelo na miehleketo) Maveketelelo ya miehleketo eka makunguhatelelo Ndzemuko wa xikongomelo, vaamukeri va mahungu na mbangu. TIMARAKA TA 30	Xiyimo xa le henhla	28–30 -Mahlamulelo yo hlawuleka/lama tlhontlhaka miehleketo na ku hundzisa eka leswi languteriweke. -Miehleketo ya vutlhari, leyi tlhontlhaka miehleketo naswona leyi vupfeke. -Mahungu ya veketeriwile hi ndlela yo hlawuleka naswona ku na nkhlulukelano (nhlangano) ku katsa manghenelo, miri na masongelo/mahetelelo.	22–24 -Mahlamulelo lama vumbiweke kahle swinene. -Miehleketo leyi faneleke no tsakisa naswona yi kombisa vumbhoni byo va yi vupfile. -Mahungu ya veketeriwile kahle swinene naswona ku na nkhlulukelano (nhlangano) eka manghenelo, miri na masongelo/mahetelelo.	16–18 -Mahlamulelo lama amukelekaka. -Miehleketo leyi nga na nkhlulukelano na ku khorwisa. -Mahungu ya veketeriwile kahle naswona ku na nkhlulukelano (nhlangano) eka manghenelo, miri na masongelo/mahetelelo.	10–12 -Mahlamulelo ma na nkhlulukelano kun'wana. -Miehleketo a yi twisiseki naswona a yi kombisi vutitumbuluxeli. -Ku na vumbhoni byitsongo bya maveketelelo na nkhlulukelano wa mahungu.	4–6 -Mahlamulelo yo huhula. -Miehleketo yo hlanganahlangana yo ka yi nga kongomisi mhaka. -Mahungu yo huhula no vuyeleriwa. -Mahungu a ya veketeriwangi kahle naswona ya hava nkhlulukelano.

RHUBIRIKI YA MAAVELO YA TIMARAKA EKA MAKOREKETELO YA XITSALWANA EKA RIRIMI RA LE KAYA [TIMARAKA TA 50] (ku yisa emahlweni)

Swilaveko		Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
		25–27	19–21	13–15	7–9	0–3
	Xiyimo xa le hansi	-Mahlamulelo ya xiyimo xa le henhla kambe lama nga riki na swihlawulekisi swa xitsalwana xo hlawuleka no tlhontlha miehleketo. -Miehleketo ya vutlhari no vupfa. -Mahungu ya veketeriwile hi ndlela ya vutshila naswona ku na nkhlukelano (nhlangano) eka manghenelo, miri na masongelo/mahetelelo.	-Mahlamulelo lama vumbiweke kahle. -Miehleketo leyi faneleke no tsakisa. -Mahungu ya veketeriwile kahle naswona ku na nkhlukelano (nhlangano) eka manghenelo, miri na masongelo/mahetelelo.	-Mahlamulelo lama amukelekaka kambe hungu a ri hlamuseriwangi ri twisiseka swinene. -Miehleketo yi na nkhlukelano lowu eneleke na ku khorwisa. -Mahungu ya veketeriwile kahlenyana naswona ku na nkhlukelanonyana (nhlanganonyana) eka manghenelo, miri na masongelo/mahetelelo.	-Mahlamulelo hakanyingi a hi lama ma kongomaka. -Miehleketo yi tala ku va leyi nga hlanganangiki na ku hlanganahlangana. -Ku hava vumbhoni lebyi kombisaka maveketelelo lamanene na nkhlukelano wa mahungu.	-A nga kalangi a ringeta ku angula ku ya hi nhlokomhaka. -Miehleketo hi leyi yi nga fanelangiki naswona a yi fambelani nakatsongo na nhlokomhaka. -A yi na nkongomo naswona yi pfuvapfuvekile.

RHUBIRIKI YA MAAVELO YA TIMARAKA EKA MAKOREKETELO YA XITSALWANA EKA RIRIMI RA LE KAYA [TIMARAKA TA 50] (ku yisa emahlweni)

Swilaveko		Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
RIRIMI, XITAYILI & VUHLERI Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swa fambelana na xikongomelo/ nkucetelo, vundzeni; Mahlawulelo ya marito. Matirhiselo ya ririmi na swiaki na milawu ya rona; mahikahatelo, ntivoririmi na mapeletelo.	Xiyimo xa le henhla	14–15	11–12	8–9	5–6	0–3
		-Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swa fambelana swinene na xikongomelo, vaamukeri va mahungu na mbangu. -Vutitshembi eka ku tirhisa ririmi naswona hi ndlela yo hlawuleka no tsakisa. -Xi koka rinoko naswona xi na thoni leyinene no tlhavula. -Swihoxo swa ntivoririmi na mapeletelo a swi tali ku va kona. -Xi vumbiwile hi ndlela ya vutshila swinene.	-Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swi fambelana kahle na xikongomelo, vaamukeri va mahungu na mbangu. -Ririmi hi leri faneleke naswona thoni leyi tirhisiweke hi leyi fanaka minkarhi hinkwayo. -Swihoxo swa ntivoririmi na mahikahatelo a swi talangi. -Xi vumbiwile hi ndlela ya vutshila.	-Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swa fambelana na xikongomelo, vaamukeri va mahungu na mbangu. -Ririmi ri tirhisiwile hi mfanalo ku hlamusela mahungu. -Thoni hi leyi faneleke. -Ku tirhisiwile ririmi ro tlhavula ku tiyisisa vundzeni bya hungu.	-Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito a swi fambelani na xikongomelo, vaamukeri va mahungu na mbangu. -Matirhiselo ya ririmi i ya xiyimo xa madyondza swinene. -Thoni na dikixini a swi fambelani. -Ku na nkayivelo wa ntivomarito.	-Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito a swi fambelani na xikongomelo, vaamukeri va mahungu na mbangu. -Ririmi a ri twisiseki. -Nkayivelo wa ntivomarito wu endla leswaku mahungu ya nga twisiseki.
TIMARAKA TA 15	Xiyimo xa le hansi	13	10	7	4	
		-Ririmi i ra xiyimo xa le henhla naswona ri na thoni leyi faneleke no tlhavula. -Swihoxo swa ntivoririmi na mapeletelo a swi tali ku va kona. -Xi vumbiwile hi ndlela ya vutshila.	-Ririmi ra koka naswona hakanyingi ra vuyerisa. -Thoni hi leyi faneleke na ku vuyerisa. -Swihoxo swa ntivoririmi na mapeletelo i switsongo. -Xi vumbiwile hi ndlela ya vutshila.	-Matirhiselo lamanene ya ririmi eka minkarhi yin'wana. -Hakanyingi thoni hi leyi faneleke kambe ku na nkayivelo wo tirhisiwa ka ririmi ro tlhavula.	-Ku hava matirhiselo lamanene ya ririmi. -Ku tirhisiwile swivulwa swo fana kumbe switsongo leswi hambaneke. -Ku na nkayivelo lowukulu wa ntivomarito.	
XIVUMBEKO Swihlawulekisi swa xitshuriwa. Mavumbelo ya tindzimana na swivulwa.		5	4	3	2	0–1
		-Mavumbelo ya nhlokomhaka i ya xiyimo xa le henhla swinene. -Vuxokoxoko lebyi hlawulekeke. -Swivulwa na tindzimana swi vumbiwile hi ndlela ya xiyimo xa le henhla swinene.	-Vuxokoxoko byi vumbiwile hi ndlela yo twisiseka. -Ku na nkahulukelano. -Swivulwa na tindzimana swa twisiseka naswona i swo hambanahambana.	-Ku vumbiwile vuxokoxoko lebyi faneleke. -Swivulwa na tindzimana swi vumbiwile hi ndlela leyinene. -Xitsalwana xi sala xa ha twisiseka.	-Ku na timhakanyana to khomeka. -Swivulwa na tindzimana swi hoxekile. -Xitsalwana xa ha twisisekanyana.	-Ku pfumaleka timhaka leti lavekaka. -Swivulwa na tindzimana swi hoxekile. -Xitsalwana a xi twisiseki.
MAAVELO YA TIMARAKA		43–50	33–40	23–30	13–20	0–10

XIYENGE XA B: SWITSHURIWA SWA XITSALWAMBIKO**XIVUTISO XA 2****2.1 PAPILA RA XIMFUMO**

Eka papila ra yena mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Adirese ya mutsari evokweni ra xinene leyi sikuhatiweke.
- Ku tlula ntila laha swi faneleke.
- Adirese ya mutsaleriwa evokweni ra ximatsi leyi rhangeriweke hi xiyimo xa yena. (A yi sikuhatiwi).
- Xiloso.
- Nhlokomhaka. (Loko yi tsariwile hi maletere lamatsongo ya nkhwatihatiwa, loko yi tsariwile hi maletere lamakulu a yi nkhwatihatiwi).
- Vundzeni.
- Nsariso.

[25]**2.2 MBULAVULO**

Eka mbulavulo wa yena mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Nhlokomhaka ya mbulavulo. (Loko yi tsariwile hi maletere lamatsongo ya nkhwatihatiwa, loko yi tsariwile hi maletere lamakulu a yi nkhwatihatiwi).
- Ku xeweta nhlengeletano hi ku ya hi swiyimo swa vaaki.
- Ku khensa ku nyikiwa nkarhi wo vulavula, vakunguhati va xinkhubyana na ku ndhundhuzela vaakatiko.
- Vito na swikongomelo swa vandla ra tipolitiki.
- Nkoka wa mbuyelo wa ku hlula.
- Ku khutaza nseketelo na le ka minhlawulo leyi ya ha taka.
- Ku kombela na ku hlohlotela vaaki ku va va nga chavi ku boxa swivilelo na swilaveko swa vona.
- Ku khensa ku yingiseriwa na ku gimeta mbulavulo.

[25]**2.3 NHLUTO**

Eka nhluto wa yena mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

(Mukamberiwa u fanele ku ndlandlamuxa tinhlokomhakantsongo leti nga laha hansi).

- Vito ra muganga laha rhenke ya mathekisi yi nga pfuriwa kona.
- Nhlangano lowu mathekisi lawa ya welaka eka wona.
- Miako leyi nga kona.
- Tindhawu leti mathekisi ma nga ta tleketla vanhu ma va yisa eka tona.
- Matitwelo ya yena hi ku pfuriwa ka rhenke leyi.
- Swibumabumelo na swisololo.
- Vito ra muhluti.
- Nsayino.
- Siku.

[25]

2.4 N'WANGULANO

Eka n'wangulano wa yena mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Nhlokomhaka. (Loko yi tsariwile hi maletere lamatsongo ya nkhwatihatiwa, loko yi tsariwile hi maletere lamakulu a yi nkhwatihatiwi).
- Siku, nkarhi na ndhawu.
- Ku thya swimunhuhatwa mavito lawa ya tsariweke hi maletere lamakulu evokweni ra ximatsi.
- Ku xewetana.
- Swiendlo swa swimunhuhatwa endzeni ka swiangi.
- Mbhurisano lowu veke kona.
- Ku gimeta na ku lelana.

[25]

2.5 INTHAVHIYU

Eka inthavhiyu ya yena mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Nhlokomhaka. (Loko yi tsariwile hi maletere lamatsongo ya nkhwatihatiwa, loko yi tsariwile hi maletere lamakulu a yi nkhwatihatiwi).
- Siku, nkarhi na ndhawu.
- Ku thya swimunhuhatwa mavito lawa ya tsariweke hi maletere lamakulu evokweni ra ximatsi.
- Vito ra muganga.
- Ku xewetana.
- Swivutiso hi murhangeri wa Foramu ya Nhluvukiso wa Muganga.
- Tinhlamulo hi mubasisi.
- Mavonelo ya murhangeri wa Foramu ya Nhluvukiso wa Muganga.
- Ku lelana.

[25]

2.6 MATIMU YA MUFI

Eka matimu ya mufi mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Nhlokomhaka. (Loko yi tsariwile hi maletere lamatsongo ya nkhwatihatiwa, loko yi tsariwile hi maletere lamakulu a yi nkhwatihatiwi).
- Mavito na xivongo xa mufi.
- Siku, n'hweti na lembe ro velekiwa.
- Ndhawu laha a velekiweke kona.
- Vatswari va mufi.
- Vuxokoxoko bya swikolo leswi a dyondzeke eka swona.
- Siku ro hundza emisaveni.
- Xivangelo xa rifu.
- Lava a va siyeke.
- Ku n'wi navelela ku etlela hi kurhula.
- Ku phata xivongo xa yena.

[25]

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 50
NTSENGO WA TIMARAKA: 100

XIYA:

- Tirhisa rhubiriki minkarhi hinkwayo loko u koreketa xitsalwambiko (Papila ra 3, XIYENGE XA B).
- Timaraka to sukela eka 0 ku fikela eka 25 ti avanyisiwile hi tinhlamuselo ta vuswikoti ta 5.

RHUBIRIKI YA MAAVELO YA TIMARAKA EKA MAKOREKETELO YA XITSALWAMBIKO XO LEHA EKA RIRIMI RA LE KAYA [TIMARAKA TA 25]

Swilaveko	Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
VUNDZENI, MAKUNGUHATELO & XIVUMBEKO	13–15	10–12	7–9	4–6	0–3
Mahlamulelo na miehleketo Maveketelelo ya miehleketo eka makunguhatelelo. Xikongomelo, vaamukeri va hungu, swihlawulekisi/swiaki swa ririmi na mbangu.	-Mahlamulelo yo hlawuleka na ku hundzisa leswi a swi languteriwile. -Miehleketo ya vutlhari leyi vupfeke. -Vutivi byo enta bya swihlawulekisi swa muxaka wa xitshuriwa. -Matsalelo lawa ya nga humiki emhakeni. -Vundzeni na miehleketo swi vumbananiile. -Nhlamuselo ya vuenti swinene naswona vuxokoxoko hinkwabyo byi seketela nhlokomhaka. -Xivumbeko lexi faneleke no va na nkhaqato.	-Mahlamulelo lamanene lama kombisaka vutivi lebyinene bya swihlawulekisi swa muxaka wa xitshuriwa. -Ku na ku kongoma mhaka, a ku na ku huma emhakeni. -Vundzeni na miehleketo swi vumbanile, swi hlamuseriwile kahle hi vuxokoxoko byo seketela nhlokomhaka. -Xivumbeko lexi faneleke lexi nga na swihoxo switsongo leswi onheke nkhaqato.	-Mahlamulelo yo ringanela lama kombisaka vutivi bya swihlawulekisi swa muxaka wa xitshuriwa. -Mhaka a yi kongomiwi hi ku hetiseka, ku na ku humanyana emhakeni. -Vundzeni na miehleketo swi vumbanile hi ndlela leyi amukelekaka. -Ku na vuxokoxoko byin'wana lebyi seketelaka nhlokomhaka. -Hi ku angarhela xivumbeko hi lexi faneleke kambe xi ri na swihoxo switsongo.	-Mahlamulelo ya madyondza lama kombisaka vutivinyana bya swihlawulekisi swa muxaka wa xitshuriwa. -Ku na ku kongomanyana kambe matsalelo ya huhula. -A hi minkarhi hinkwayo vundzeni na miehleketo swi vumbanaka. -Ku na vuxokoxoko byitsongo lebyi seketelaka nhlokomhaka. -Milawu ya xivumbeko yi tirhisiwile hi ndlela yo ka yi nga twisiseki. -Ku na swihoxo swo tala.	-Mahlamulelo a ya kombisi vutivi bya swihlawulekisi swa muxaka wa xitshuriwa. -Nhlamuselo a yi le rivaleni naswona yi humile swinene emhakeni. -Vundzeni na miehleketo a swi vumbanangi. -Ku na vuxokoxoko byitsongo swinene lebyi seketelaka nhlokomhaka. -A ku tirhisiwangi milawu ya xivumbeko leyi faneleke.
TIMARAKA TA 15					

RHUBIRIKI YA MAAVELO YA TIMARAKA EKA MAKOREKETELO YA XITSALWAMBIKO XO LEHA EKA RIRIMI RA LE KAYA [TIMARAKA TA 25] (ku yisa emahlweni)

Swilaveko	Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
RIRIMI, XITAYILI & VUHLERI Thoni, rhejisitara, xitayili, xikongomelo/nkucetelo, vaamukeri va hungu na mbangu. Matirhiselo ya ririmi na swiaki na milawu ya rona Mahlawulelo ya marito. Mahikahatelo na mapeletelo.	9–10 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swi fambelana swinene na xikongomelo, vaamukeri va hungu na mbangu. -Ku na nkhaqato wa ntivoririmi naswona wu vumbiwile hi mfanelo. -Swihoxo a swi kona.	7–8 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swi fambelana swinene na xikongomelo, vaamukeri va hungu na mbangu. -Hi ku angarhela ku na nkhaqato wa ntivoririmi naswona wu vumbiwile hi mfanelo. -Ntivomarito wa kahle swinene. -Swihoxo a swi talangi.	5–6 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swi fambelana na xikongomelo, vaamukeri va hungu na mbangu. -Ku na swihoxonyana swa ririmi. -Ku na ntivomarito wo ringanela. -Swihoxo a swi onhi nhlamuselo.	3–4 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swa fambelananyana na xikongomelo, vaamukeri va hungu na mbangu. -Ntivoririmi wo pfumala nkhaqato wu tlhela wu va na swihoxo swo tala. -Ntivomarito wo kayivela. -Nhlamuselo a yi le rivaleni.	0–2 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito a swi fambelani na xikongomelo, vaamukeri va hungu na mbangu. -Swihoxo swi tele naswona ku na ku pfuvapfuvana ka timhaka. -Ntivomarito a wu fambelani na xikongomelo. -Nhlamuselo a yi twali nakatsongo.
TIMARAKA TA 10					
MAAVELO YA TIMARAKA	22–25	17–20	12–15	7–10	0–5